

VEKÎ' B. CERRÂH VE *KİTABU'Z-ZUHD* ADLI ESERİ

Nuri TUĞLU*
Ahmet YILDIRIM**

ÖZET

Vekî' b. Cerrâh II. Asır ulemasının önemli simalarından biridir. İslamî ilimler arasında hadisçilik yönü daha ön plandadır. O döneminin en meşhur muhaddisi olarak kabul görmüştür. Vekî' b. Cerrâh'ın İslam ilimleri sahasında pek çok eseri vardır. Bunların en meşhurlarından biri *Kitâbuz-Zuhd*'dür. Bu makalede onun hayatı, ilmî şahsiyeti ve hadisçiliği yanında onun *Kitabu'z-Zuhd* adlı eserinin tanıtım ve tahlili yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vekî' b. Cerrâh, Kitabu'z-Zuhd, Hadis, Zuhd, Tasavvuf

ABSTRACT

Vekî' b. Cerrâh and His Book Titled *Kitabu'z-Zuhd*

Vekî 'b. Cerrah was one of the important personalities of the II. Century ulama. He was a foreground person in the field of hadith among the Islamic sciences. He has been recognized as the most famous hadith authority in his period. He has many Works written in various Islamic sciences. One of the most famous books written by him is *Kitabu'z-Zuhd*. In this article, besides his life, his scholarly personality and his authority in Hadith, and the presentation of his work titled *Kitabu'z-Zuhd* shall be made some analysis and examination will be done.

Key Words: Vekî' b. Cerrâh, Kitabu'z-Zuhd, Hadith, Zuhd, Sufizm, Islamic Mysticism.

Giriş

İslam kültürünün önemli bir unsurunu oluşturan tasavvufî hayat İslam tarihi boyunca zühd, tasavvuf ve sistemleşme dönemi sonrasında kurumsal olarak tarikatlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Bir fakih, muhaddis ve müfessir olan Vekî' b. Cerrâh (v.197/813) İslam Tasavvufunun zühd döneminde yaşamış ve bu alanla ilgili eser vermiş önemli şahsiyetlerden birisidir. Vekî' b. Cerrâh'ın diğer pek çok eseri yanında; gerek Resûlullah'ın hadisleri gerekse sahabe ve

* Doç. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

** Doç. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

tabiin kavillerini de içine alan zühd hayatına yön veren, zâhid kimselere dair vasıflarını ihtiva eden *Kitabu'z-Zuhd* adlı telifi İslam kültürünün önemli bir kaynağıdır. Bu çalışmada Vekî'in hayatı ve eserleri ile birlikte onun *Kitabu'z-Zuhd* adlı eserinin incelenmesi ele alınacaktır.

1-Vekî' b. Cerrâh Hayatı ve Eserleri

Hayatı hakkında çok fazla detaylı bilgiye sahip olamadığımız Vekî' b. Cerrâh b. Melîh er-Ruasî b. Adî b. Fûrs b. Cemceme b. Süfyân b. Ömer, Ebû Süfyân 129/746 yılında Kûfede doğmuştur.¹ Yaşadığı dönemde Irak'ın meşhur muhaddislerinden biri² olup tıpkı el-Evzâî'nin (v.157/774) kendi dönemindeki ilmî pozisyonu ne ise o da kendi döneminde Evzâî'nin gördüğü kabulü görmüştür.³ Babası el-Cerrâh beytül-mal'den sorumlu bir idareciydi.⁴ Babasının da hadis ilmiyle iştigal eden bir kişiliği olmasından dolayı ilmi bir çevrede yetişmiştir. Irak'lı ve Irak'lı olmayan II/VII. asırda yaşadığı çevrede bulunan pek çok ilim adamından ders almıştır.⁵ Harun er-Reşîd Vekî b. el-Cerrâh'ı Kûfe kadılığına tayin etmek istemiş, ancak o, verandan dolayı bu resmi görevi kabul etmemiştir.⁶ Kendisi aleyhinde teşeyyu/şiaya mensup olduğu yönünde iddialar ortaya atılmıştır.⁷ 197/812 yılında bir hacc yolculuğundan dönerken muharrem ayı başlarında 68 yaşında vefat etmiştir.⁸

Çok genç yaşta muhaddis ve fakihlerden ilim öğrenmeye başlamıştır. Döneminin önemli ilim merkezlerine ilim tahsili için gitmiştir. Bağdat, Abadân, Vâsıt, Musul, Dimeşk, Musîsa, Tarsus, Mekke, Medîne onun ilim tahsili için

¹ Sem'ânî, Ebû Saîd Abdülkerim b. Mansûr, *Ensâb*, (nşr. Muhammed Emin Demc), Dairetu'l-Mearifi'l-Osmaniye 1962'den ofset, Beyrut 1401/1981, III, 98; Ziriklî, Hayreddîn, *el-A'lâm*, Dâiretu'l-İlmi'l-Melâyn, Beyrut 1995, VIII, 117.

² Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 117.

³ Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 98.

⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *et-Târihu'l-Kebîr*, (thk. es-Seyyid Haşim en-Nedvî), Dâru'l-Fikir, by., trs., (I-VII), VIII, 179; İbn Hibbân, *Kitabu's-Sikât*, (thk. es-Seyyid Şerefüddin Ahmed), Dâru'l-Fikir, by. 1395/1975, (I-IX), VII, 562; Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb, *Tarihu Bağdâd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs., (I-XIV), XII, 497.

⁵ A.G. Khoury, "Wakî b. al-Djarrah b. Malîh al-Ruasî", *The Encyclopedia of Islam* (new edition), Leiden 2000, vol. XI, fas. 179-180, s. 101.

⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, XII, 497; İbrahim b. Muhammed, *el-Maksadü'l-Erşed*, (thk. Abdurrahman b. Süleyman), Mektebetü'r-Reşîd, Riyad 1410/1990, III, 85; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 117.

⁷ Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Mizânü'l-İ'üdâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (thk. Eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid- eş-Şeyh Adil Ahmed), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I. Baskı, VII, 126; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (thk. Şuayb el-Amaud, Muhammed Nuaym el-Arkusî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1413, IX. Baskı, IX, 154.

⁸ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, VIII, 179; İbn Hibbân, *Kitabu's-Sikât*, VII, 562; İbn Kunfuz, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Hasan, *Kitabu'l-Vefeyât*, (thk. Adil Nüveyhiz), Daru'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrut 1983, I, 15; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Takribü't-Tehzib*, (thk. Muhammed Avvâme), Dâru'r-Reşîd, Suriye 1406/1986, II/ 284; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 117.

gittiği şehirlerin başlıcaları arasındadır. Bu merkezlerden bazılarına da defalarca gidip gelmiştir.⁹

İbadet ve tâattaki gayreti hep takdir edilmiştir. Hiç kimse hakkında konuşmamayı itiyad haline getirmişti.”¹⁰

“Kim hadisi geldiği gibi öğrenmeyi talep ederse o sahib-i sünnettir. Kim kendi görüşünü desteklemek, güçlendirmek için hadis öğrenirse o bidat ehlindendir,”¹¹ sözü ile hadis ilmini öğrenmede niyetin önemine işaret etmiştir. Ehl-i sünnet ve ehl-i bidat ayrımında şöyle bir kritere sahipti. Ehl-i Sünnet lehinde ve aleyhinde olan rivayetleri ayırt etmeksizin birlikte nakleder. Ehl-i bidat ise sadece lehinde olanları nakleder aleyhinde olanları nakletmez,”¹² diyerek de Ehl-i Sünnet’in ilimdeki nesnellğine vurgu yapmıştır.

a-Hayatından Bazı Kesitler

Veki b. Cerrâh, hayatı yaşarken kendi ilmi birikimi çerçevesinde belli başlı düsturlar edinmiş ve bunlara riayet etmeye büyük önem vermiştir. Bunların bazısına burada işaret edilebilir.

Kendi işini görürken hiç kimseden yardım istememeye özen gösterirdi.¹³

Genellikle cemaatin önüne geçip namaz kıldırılmaz, oğlu Ahmed kıldırırdı. Eğer bir meşgale dolayısıyla oğlu cemaate gelememişse o zaman kendisi cemaatin önüne geçerek imamet görevini ifa ederdi.¹⁴

Ölüm ve sonrası hayatın korkusundan çokça ağlayıp gözyaşı döken biriydi. Yahya b. Maîn (v.233/847); “her ne zaman bize ölümden bahsetse, ölüm hakkında konuşsa, ağlamasının şiddetinden ve kalbinin yumuşaklığından dolayı İbn Ömer’den (r.a.) rivayet edilen şu hadisi zikrederdi. ‘Dünyada garib gibi ol, ya da bir yolcu gibi.’”¹⁵ O, Abdullah b. Ömer’in bu hadisini rivayet ederken, rivayetini üç defa yarıda keserek hadis meclisinden ayrılmış¹⁶ ve dünya

⁹ Bkz. Mizzî, Cemaleddîn Ebû'l-Haccâc Yusuf b. Zekî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (thk. Beşşar Avvad Maruf), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1992, 30/362 vd.

¹⁰ Kayserânî, Muhammed b. Tahi, *Tezkiratu'l-Huffaz*, (thk. Zekerriya Umeyrat), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998, I, 223.

¹¹ Zehebî, *Siyeru Alami'n-Nübelâ*, IX, 144.

¹² Ebu Nuaym el-İsbahânî, *Ahbaru Isbahân*, (thk. Abdülgafor Abdülhak), Müessesestu'r-Risâle, Beyrut 1987, II, 19.

¹³ Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, XII, 500.

¹⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 15.

¹⁵ İbn Maîn, *Tarihu İbn Maîn*, (thk. Ahmed Muhammed Nur Yusuf), Merkezi'l-Buhûsi'l-İlmî, Mekke 1399/1979, II, 362. Hadisin Kaynağı için bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmâil *Sahûhu'l-Buhari*, Rikâk, 25, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992; Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sunenu'l-Tirmizî*, Zuhd, 25, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992; İbn Mace, Muhammed b. Yezîd, *Sunenu İbn Mâce*, 3, Zuhd, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

¹⁶ İbn Maîn, *Tarih*, III, 569.

hayatının geçiciliği üzerine kendi iç dünyasında, yaşadığı hayatın bir muhasebesini yapmaya çalışmıştır.

Gündüzlerinde oruç tutmaya, gecelerini de namazla geçirmeye ehemmiyet verirdi.¹⁷ Namaz ve oruca dikkat ettiği gibi ramazan ayında itikâfa da riayet ederdi. İbadete çok düşkün bir yapısı vardı. Bir kimseden bir şey istemekten utanır, hayâ ederdi. Allah'a da sürekli bir kimseden bir şey istemekten kendini koruması için dua eder, şöhretten sakınır ve insanların yapmış olduğu ibadetlerini öğrenmesinden sakınırdı. Sürekli ilim, zühd ve ibadetle meşgul olmayı¹⁸ şiar edinmişti.

b-Hocaları

Veki b. e-l-Cerrâh'ın kendilerinden ders aldığı yüzlerce ilim erbabından bazılarının isimleri şöyledir: İyas b. Da'fûl el-Basrî; Ebân b. Sum'a el-Basrî; El-Berâ b. Yezîd el-Hemedânî; Sabit b. Ammâre el-Hanefî; el-Hasan b. Hakîm es-Sekafî; Ebu'l-Mu'temir Yezîd b. Tahmân er-Rakkâşî; Ebû Târik es-Serrâc;¹⁹ İbrahim b. İshâk; İbrahim b. Müslim; Abdullah b. el-Hâris b. Muhammed el-Cümhî; Osman b. Kays el-Kilâbî; Ali b. Malik;²⁰ Mansûr b. Muâz;²¹ Hişâm b. Urve;²² Ebû Mesûd Abdullah b. Ebil-Misâver el-Cerrâr; Uyeyne b. Abdîrrahmân b. Cevşen el-Gatafânî el-Basrî; Ebû Ka'b Abdîrrahman b. Ubeyd el-Basrî, Ebû Bîşr el-Halebi,²³ Muhammed b. Abdillâh b. El-Muhâcir en-Nasrî,²⁴ Ebû Huzeyfe el-Yemân b. Mugîre et-Teymî,²⁵ İsmail b. Ebî Hâlid;²⁶ A'meş,²⁷ Sevrî,²⁸ İbn Avn²⁹ el-Evzaî,³⁰ Şu'be³¹ Ali b. El-Mubarek³² gibi pek çok ilim adamından ders almıştır.

¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 501.

¹⁸ İbn Asâkir, *Târihu Dimesşk*, (CD), el-İşraf el-İlmî, Amman 1999, LXII, 75 vd.

¹⁹ İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 6, 110, 127, 163, 624, 629.

²⁰ İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 63, 71, 330, 451, 456.

²¹ İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *ed-Duafâ vel-Metrûkîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1406, III, 140.

²² Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 496; İbrahim b. Muhammed, *el-Maksadül-Erşed*, III, 84.

²³ Sem'ânî, *Ensâb*, II, 38, 122, 209, 246.

²⁴ Sem'ânî, *Ensâb*, III, 81, 436.

²⁵ Sem'ânî, *Ensâb*, IV, 315.

²⁶ İbn Hibbân, *Sikat*, VII, 562; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 496.

²⁷ Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, VIII, 179; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 496; İbrahim b. Muhammed, *el-Maksadül-Erşed*, III, 84; Kelâbâzî, Ebû Nasr, Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, (thk. Abdullah el-Leysî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1407, II, 767.

²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 496; Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, II, 767.

²⁹ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, VIII, 179; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 496.

³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 496.

³¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 496; Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, II, 767.

³² Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, II, 767.

c-Talebeleri

Cafer b. Muhammed b. Ammar el-Burcumî,³³ Cafer b. Muhammed b. İmrân es-Sa'lebî, Huseyn b. Muhammed b. Ebi Ma'ser el-Medenî,³⁴ Ebû Muhammed Hâm b. Nuh el-Berzencî el-Belhî,³⁵ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdillâh b. Ebi'l-Havârî ed-Dimeşkî,³⁶ Ahmed b. Hanbel,³⁷ oğlu Ahmed b. Vekî,³⁸ el-Humeydî,³⁹ Abdurrahman b. Nâfi el-Mahzumî,⁴⁰ İshak b. İbrahim el-Hanzalî,⁴¹ Kuteybe b. Saîd,⁴² Yahyâ b. Adem,⁴³ Yahya b. Mûsa,⁴⁴ Yahya b. Maîn, Ali b. El-Medînî, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, Abbas b. Ğalib el-Verrak, Yakup ed-Devrâkî,⁴⁵ Muhammed b. Selâm⁴⁶ gibi pek çok kişi kendisinden ilim almışlardır.

d-Eserleri:

El-Musannef: Vekî b. el-Cerrâh hadis tarihinde ilk musannef yazarları arasında zikredilir.⁴⁷ Eseri bir bütün halinde bize intikal etmemiş olmasına rağmen, muhtevası daha sonraki muhaddislerin eserleri içerisinde kaynaklara intikal etmiştir.

Sünen: Vekî' b. Cerrâh'ın kaynaklarda zikredilen bir eseri de Sünen'idir.⁴⁸ Sünen ile Musannef adlı eserlerinin aynı eser olduğu yönünde kayıtlar da bulunmaktadır.⁴⁹

³³ Sem'ânî, *Ensâb*, I, 310.

³⁴ İbn Hıbbân, *Sikât*, VIII, 162, 189.

³⁵ İbn Hıbbân, *Sikât*, VIII, 219; Sem'ânî, *Ensâb*, II, 353.

³⁶ Sem'ânî, *Ensâb*, II, 285; İbn Hıbbân, *Sikât*, VIII, 24.

³⁷ İbn Hıbbân, *Sikât*, VII, 562; İbrahim b. Muhammed, *el-Maksadu'l-Erşed*, III, 84, Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 497.

³⁸ İbn Hıbbân, *Sikât*, VIII, 15.

³⁹ Kelâbâzî, *Ricalu Sahîhi'l-Buhârî*, II, 767.

⁴⁰ İbn Hıbbân, *Sikât*, VIII, 381.

⁴¹ Kelâbâzî, *Ricalu Sahîhi'l-Buhârî*, II, 767.

⁴² İbrahim b. Muhammed, *el-Maksadul-Erşed*, III, 84; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 497.

⁴³ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 179; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 497.

⁴⁴ Kelâbâzî, *Ricalu Sahîhi'l-Buhârî*, II, 767.

⁴⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 497.

⁴⁶ Kelâbâzî, *Ricalu Sahîhi'l-Buhârî*, II, 767

⁴⁷ Ebu'l-Hayr el-İşbili, *Fehrese*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1999, s. 126; İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Dâru's-Sadr, Beyrut, trs., VI, 394; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, IV, 179; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1982, XI, 123-124; Kettânî, Muhammed b. Cafer, *er-Risâletü'l-Mustatrefe*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986, s. 40; Fuad Sezgin, *Geschichte der Arabischen Schriftum*, (GAS.) I-V., Leiden 1967-1974, 96-97.

⁴⁸ İbnu'n-Nedîm, *Fihrist*, (thk. Rıza el-Mazenderânî), Dâru'l-Mesîr, Beyrut trs., 317; Bağdâdî İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-Arifîn*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1410/1990, II, 500; Ziriklî, *el-*

El-Marife ve't-Târih: Vekî'in kaynaklarda ismi zikredilen bir başka eseridir.⁵⁰

Tefsîru'l-Kur'ân: Kur'an tefsirine dair telif ettiği bir eserdir.⁵¹ Kitabuz-Zühd'de de zaman zaman ayetlerin tefsiri hakkında gerek Hz. Peygamber gerekse Sahabeden gelen rivayetleri aktarmıştır.

Kitabu'z-Zuhd: Bizim çalışmamızda üzerinde durduğumuz en önemli eseridir. Bu eser Allah katında iyi bir kul, fert ve toplum açısından erdemli birey olma ölçülerinin bir kısmını ihtiva eden bir eser olarak kaleme almıştır.

Bunların dışında sadece isim olarak Vekî b. Cerrâh'a atfedilen şu eserler de bulunmaktadır: **Müsned**,⁵² **Kitâbu Fedâilî's-Sahâbe**,⁵³ **Kitâbu'l-Hîbe**.⁵⁴

e-Hadisçiliği

Vekî' b. Cerrâh Çok üstün bir zekâyâ sahipti. Nitekim İmam Buhari'nin (v.256/869) hocası İshak b. Rahuye (v.238/852) onun hafızasının gücünü ifade etmek üzere şöyle demiştir: “Vekî'in hıfzı tabii, bizimki ise zorlama ileldir.”⁵⁵ Vekî' b. Cerrâh bütün kitaplarını hafızasından okuyabilecek kadar hıfzı geniş ve hafız bir muhaddis olmasının yanında hadis rivayeti bakımından güvenilir bir ravi olarak bilinmektedir.⁵⁶ Ali b. El-Medinî (v.234/848) Vekî'in zaman zaman lahin yaptığını ifade etmelerine karşın, öncekilerin ilmini de kendisinde toplayan Kûfe'nin en büyük muhaddisi saymıştır.⁵⁷ Ancak Vekî'in kendisine yaptığı bu hatalarla ilgili olarak, dört hadiste yanlışlığı şeklinde bir soru yöneltildiğinde şöyle cevap vermiştir: “Bin beşyüz hadis rivayet etmişiz. Dördünde hata olması bir kusur sayılmaz.”⁵⁸ Yahyâ b. Maîn, Vekî' b. Cerrâh'ı Abdurrahmân b.

A'lâm, VIII, 117; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1398/1978, XIII, 166,

⁴⁹ Bkz. Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 205, 1048 nolu dipnot.

⁵⁰ Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, 117; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedyyetü'l-Arifîn*, II, 500.

⁵¹ Sem'anî, Abdülkerim b. Muhammed, *et-Tecbîr fî Mu'cemu'l-Kebîr*, (thk. Münire Naci Salim), Riâsetu Divânî'l-Evkâf, Bağdat 1395/1980, II, 350; İbn Sad, Muhammed, *Tabakâtu'l-Kubrâ*, VI, 394; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, IV, 179; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XI, 123-131; Fuad Sezgin, *GAS*, 96-97.

⁵² Sem'anî, *et-Tecbîr fî Mu'cemi'l-Kebîr*, I, 181, 188-189.

⁵³ Zehebî, *Siyeru Alami'n-Nübelâ*, VII, 43.

⁵⁴ İbn Hacer, *Hedyyü's-Sârî fî Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, (nşr. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz), Riâsetu İdâreti'l-Buhus, Suudi Arabistan, trs., s. 448.

⁵⁵ Sem'anî, *Ensâb*, III, 98.

⁵⁶ İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 562.

⁵⁷ Ali b. Abdillâh b. Cafer el-Medinî, *Kitâbu'l-İlâl*, (thk. Mustafa el-Azamî), el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1980, s. 42; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 335.

⁵⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 505.

Mehdî'den (v.198/814) daha sika kabul eder.⁵⁹ Hadis konusunda onu zayıf görenler de olmuştur.⁶⁰ İbn Adî (v.365/976) ise onu Allah'ın lanetine layık görmüştür.⁶¹ İbn Adî'nin Ebû Hanîfe ve arkadaşlarına karşı olan fanatik tutumu buna neden olmuştur.⁶²

Ahmed b. Hanbel (v.241/855), onun hadis ve diğer ilimlerdeki yerini ifade etmek üzere şunları söylemiştir: "Vekî'den daha zeki ve hafızası güçlü birini görmedim,"⁶³ "İlmi Vekî'den daha iyi bilen görmedim,"⁶⁴ "size Vekî'in musannefâtını okumanızı tavsiye ederim."⁶⁵ Yahyâ b. Yemân "Allah hadis ilmi için nice adamlar yaratmıştır. Bunlardan biri de Vekî'dir," demiştir.⁶⁶

Hadis imamları onun sika, yani güvenilir bir ravî olduğu konusunda icmâ etmişlerdir. Aynı zamanda Vekî', cerh ve ta'dîl ilminde kendisine müracaat edilen önemli âlimlerden biridir. Zehebî (v.748/1369), onun bu durumunu şu sözlerle ifade etmektedir. "İmam, hafız, sebt, Irak'ın muhaddisi, bilginlerin imâmı."⁶⁷ Onun cerh ve ta'dîl ilmindeki yeri, yine bu ilmin önemli simalarından Abdurrahmân b. Mehdî (v.198/814) ile karşılaştırılmıştır. Ve Vekî'in Abdurrahmân'dan kat kat daha fazla hadis hafızlığını hak eden biri olduğu ve ikisinden biri tercih edilecekse Abdurrahman'ın tercih edildiği ifade edilmiştir.⁶⁸

Abdullah b. Haşim (v.259/873) şöyle bir hâdise anlatır: Bir gün Vekî yanımıza geldi. Şu iki isnaddan hangisi hoşunuza gider? dedi ve A'meş→ Ebû Vâil→ Abdullah veya Süfyân→ Mansûr→ İbrahim→ Abullah mı?

Biz, A'meş'in senedi dedik. Bunun üzerine "bilakis ikincisidir deyip şöyle devam etti: Çünkü o sened an fakih, an fakih, an fakih şeklindedir. Diğeri ise, şeyh, an şeyh, an şeyh şeklindedir. Fakihler arasında dolaşan hadis şeyhler arasında dolaşan hadislerden daha hayırlıdır."⁶⁹ karşılığını vermiştir. Bu nedenle onun hadis rivayetinde, rivayetle birlikte hadisin dirayetine daha fazla önem

⁵⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 508.

⁶⁰ Zehebî, *el-Mugnî fi'd-Du'afâ*, (thk. Mureddin İtr), Dâru'l-Meârif, Halep 1391/1971, I, 269.

⁶¹ İbn Adî, Abdullah b. Adî b. Abdullah b. Muhammed, Ebu Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*, (thk. Yahya Muhtar Gazâvî), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1409/1988, I, 107.

⁶² İbn Adî'nin Ebu Hanîfe ve ashabına karşı tutumuna örnek olması bakımından bakınız. Mehmed Emin Özaşar, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999, s. 129 vd.; Nuri Tuğlu, "Mihne Dönemi Tartışmalarının Hadis Rivayetinde Yansıması (Buhari Özelinde Bir Değerlendirme)", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2005, C. VIII, S. 23, s. 165-166.

⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 474; Ziriklî, *el-Alâm*, VIII, 117.

⁶⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 107.

⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 507.

⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdris, Ebu Muhammed er-Râzî et-Temîmî, *el-Cerh vet-Ta'dîl*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut 1271/1952, I, 220.

⁶⁷ Kayserânî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I, 306.

⁶⁸ Râmehurmuzî, Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1404, s. 192.

⁶⁹ Râmehurmuzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl*, s. 238; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, IX, 158.

veren bir ilim anlayışı vardı. Bu nedenle fakihler silsilesi ile gelen rivayetleri daha değerli görürdü.⁷⁰

Ona göre, hıfz ve zabtın yanında, hadiste olan fıkı bilmeyi ve görmeyi, ondan hükümler çıkarabilme yeteneğini bir arada bulunduran muhaddislerin rivayetleri, sadece hadisleri ezberleyip nakleden muhaddislerin rivayetlerinden daha güvenilirdir.⁷¹

Ona göre en sahih hadis isnadı; Şu'be→ Amr b. Mürre→ Ebu Musa→ Resûlullah şeklindedir.⁷²

İlelu'l-Hadis ilminin önde gelen âlimlerinden biridir.⁷³

Ali b. El-Medinî'ye göre hadis isnadlarının çoğu şu altı kişi etrafında dönüp dolaşır.

Medine'de Zührî,

Mekke'de Amr b. Dînar ,

Basra'da Katade b. Diâme, Yahya b. Ebî Kesîr,

Küfe'de, Ebû İshak es-Sebiî, Süleyman b. Mihran.

Bu altı kişinin ilmi de kendilerinden sonra gelen ve hadislerin tasnifinde ilk musannif sayılan kişilerde toplanmıştır:

Medine'de, Mâlik b. Enes, Muhammed b. İshâk b. Yesâr,

Mekke'de Abdilmelik b. Cüreyc, Süfyân b. Uyeyne,

Şam'da, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî,

Vâsıt'da Huşeym b. Beşîr,

Basra'da, Saîd b. Ebî Arûbe, Hammâd b. Seleme, Ebû Avâne el-Vaddâh, Şu'be b. El-Haccâc, Süfyân es-Sevrî.

Yemen'de, Mamer b. Râşid'dir.

Bu on iki kişinin ilmi özellikle Basra'nın üç imamının ilmi yine altı kişide toplanmıştır. Bunlar: Yahya b. Said el-Kattan, Yahya b. Zekeriyya b. Ebî Zaide, Vekî b. el-Cerrâh, Abdullah b. Mubârek, Abdurrahman b. Mehdî ve Yahya b. Âdem'dir.⁷⁴

⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *El-Cerh ve't-Ta'dîl*, I/I, 25; Neysabûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh el-Hâkim, *Ma'rifetü Ulûmu'l-Hadîs*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1397/1977, s. 11; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takribi'n-Nevevî*, (thk. Abdüvehhab Abdüllatîf), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1399/1979, II, 18.

⁷¹ Zehebî, *Siyeru Alami'n-Nübelâ*, IX, 158.

⁷² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, (thk. İbrahim Hamdi el-Medenî), el-Mektebetu'l-İlmiyye, Medînetü'l-Münevver, trs, s. 399. Bütün ravileri sikâlığın en üst derecesinde bulunan sened zincirleri Hadis literatüründe, *silsiletü'z-zeheb* olarak adlandırılır. Büyük muhaddislerin her birinin kendisine göre silsiletü'z-zeheb olarak adlandırdığı rivayet zinciri bulunmaktadı. Geniş bilgi için bkz. Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 86 vd.

⁷³ Bkz. Kayserânî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I, 306; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, I, 450.

⁷⁴ Bkz. Ali b el-Medînî, *Kitabu'l-İlel*, s. 36-40.

Vekî' b. Cerrâh, hadis rivayet ederken, rivayetlerini kitaptan nakleder, alırken de yazılı bir metinden nakledilmesini isterdi.⁷⁵

O “bir hadisi ezberlemek istersen onunla amel et” diyerek hadislerin hafızada kalmasını sağlayan en önemli hususun onun pratik bir şekilde uygulanması olduğu kanaatindeydi.⁷⁶ Ebu Hanife'nin hadisi nakleden kişinin onunla amel edip etmemesine dikkat etmesi⁷⁷ de bu ince noktaya işaret etmektedir. Zira o eğer ravi rivayet ettiği hadisle amel etmezse onu reddederdi. Vekî'in bu sözü ile Ebu Hanife'nin bu tutumu birlikte değerlendirildiğinde, rivayetiyle amel etmeyen ravinin rivayeti iyi belleyemediği ve hıfzında sağlam tutamadığı kanaatinden dolayı o ravilerin rivayetlerini almadığı anlaşılmaktadır.

Hadis rivayetinde manen rivayet taraftarıydı. Bu yüzden o, “eğer mana ile rivayetin sınırları geniş tutulmamış olsaydı, insanlar helak olurlardı” sözünü söylemiştir.⁷⁸

Çok yönlü bir âlim olması hasebiyle, akide/itikad, hem rivayet hem de dirayet ilimleri bakımından hadis ilimleri yanında fıkıh ilimlerinde de imam sayılmıştır.⁷⁹ Zamanının muhaddis ve fakihlerinden ders alan Vekî' b. Cerrâh hadisçi olarak bilinmesine karşın fikhî yönü de bulunan bir muhaddistir.⁸⁰ Fıkıh konusunda ilk eser yazarlar arasında adının geçmesi⁸¹ ve aynı zamanda onun ezberlediği hadislerin fikhını tartışması⁸² da bir fıkıhçı olarak taşıdığı değeri ifade etmektedir. O fikhî Ebû Hanîfe'den (v.150/767) öğrenmiş ve onun sözleri ile fetva vermeye çalışmıştır.⁸³ Ulemâ arasında Vekî b. el-Cerrâh'ın fakih olarak durumu el-Evzâî ile karşılaştırılmış ve onun zamanındaki önemli konumu Vekî'in kendi zamanında bulunduğu durumla eş değer görülmüştür.⁸⁴

Hayatı ve ilmi şahsiyeti hakkında mümkün olduğunca özlü olmak kaydıyla verdiğimiz bu bilgilerle yetinerek, Vekî'in önemli bir esere olan

⁷⁵ İbn Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, (thk. Ahmed Muhammed Nur Yusuf), Merkezu'l-Buhûsi'l-İlmî, Mekke 1399/1979, II, 630.

⁷⁶ İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *el-Bâisü'l-Hasîs fî İhtisâri Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1408/1987, s. 153; Süyûtî, *Tedribu'r-Ravî*, II, 144.

⁷⁷ Bkz. İsmâil Hakkı Ünal, *Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. Ankara 1994, s. 192.

⁷⁸ Tirmizî, *İlelu't-Tirmizî* (Sünen'in sonunda), Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, V, 747; Vekî b. Cerrâh'ın hadis rivayeti ile ilgili sözleri hakkında bkz. Abdurrahman Abdilcebbâr el-Ferîvâî, *Kitâbu'z-Zuhd li'l-İmâm Vekî*, *Mukaddime*, Mektebetu'd-Dâr, el-Medinetu'l-Munevvere 1404/1984, I, 94 vd.

⁷⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 474.

⁸⁰ Kayserânî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, I, 223.

⁸¹ Râmehurmuzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, s. 614-615.

⁸² Kayserânî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, I, 223.

⁸³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 501; Ebu Abdullah, Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Ahbaru Ebî Hanîfe ve Ashabuh*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1405/1985, s. 155.

⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 504.

Kitâbu'z-Zuhd hakkındaki değerlendirmelerimizi de burada kaydetmek istiyoruz.

2-Kitâbu'z-Zuhd

Hadis kolaksiyonları içerisinde önceleri ayrı bir bölüm olarak yer alan zühde ilgili hadisler, zamanla yerini *Kitabu'z-Zuhd* adıyla yapılan bağımsız çalışmalara bırakmış, bu durum daha sonraki süreçte zengin bir literatürün habercisi olmuştur. Böylece hadis külliyatı içerisinde azımsanmayacak sayıda zühde dair eserler telif edilmiştir. Hicri birinci asrın sonlarına doğru başlayıp takriben günümüze kadar devam eden süreçte telif edilen bu tür eserlerin sayısının 90 kadar olduğunu tespit edilmiştir.⁸⁵ Genelde *Kitabu'z-zuhd* olarak bilinen bu tür eserlerin; yaşanan dinî tecrübeleri intikal ettirmesi, ahlâkî etki ve zihniyet oluşturmaya yönüyle dikkate alınması ve önemsenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca bu tür eserler ihtiva ettiği konular itibariyle müslüman dünya görüşünün belirlenmesinde önemli unsurlar içermektedir. Bu itibarla doğru ve sağlam bir dünya görüşüne sahip olabilmek için bu tür eserleri tanımak ve içeriklerinden haberdar olmak önemlidir. Biz de burada bu bağlamda Vekî' b. Cerrâh er-Ruâsî'nin, zühde dair eseri olan *Kitâbu'z-Zuhd*'dünden sizleri haberdar etmek içeriği hakkında tespit edebildiğimiz bazı bilgileri dikkatlere sunmak istiyoruz.

Her müellif gibi Vekî' b. Cerrâh'ın da eserini, üstlendiği misyon gereği yaşadığı şehir veya bölgede öncelikle ihtiyaç olduğuna inandığı hususlarda birikimini aktarmak ve katkıda bulunmak amacıyla kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Eserin orjinal nüshası Şam-Zâhiriyye kütüphanesi Âmm 1033'te bulunmaktadır. Bu eser 1994 yılında Abdurrahman Abdülcebbâr el-Ferîvâî'nin tahkiki ile üç cild halinde Medine'de basılmıştır. Yetmiş üç bab başlığı ve 539 rivayetten oluşan eser konulara göre tertip edilmiş ve rivayetler buna göre taksim ve tasnif edilmiştir.

Muhakkik eserin baş tarafında müellif hakkında bilgiler vermiş⁸⁶, eser içerisinde hadislerin tahririni ve râvilerin tanıtımını yapmış, tahrir yapıldıktan sonra hadisin sıhhati ile ilgili hükümleri dipnotlarda belirtmiştir. Ayrıca yine muhakkik eserin sonuna âyetlerin, hadislerin, diğer haberlerin, şahısların, yerlerin ve kitapların birer fihristini koymuştur.⁸⁷

Eser, genel itibariyle dünyanın fâniliği, müminin bu dünyaya karşı tutumu ve bakış açısı, gurur, makam-mevki sahibi olmaktan dolayı kibir vb. kötü fiillerin yerilmesi, günahlardan uzak durmaya çalışma, insanların haklarına riayet, güzel ahlâk sahibi olma, haksızlık ve zulümden kaçınma, nefsin

⁸⁵ Bkz. Ahmet Yıldırım, *Din, Dünyevileşme ve Zühde*, Araştırma Yayınları, Ankara 2005.

⁸⁶ Abdurrahman Abdülcebbâr el-Ferîvâî, *Kitâbu'z-Zuhd* li'l-İmam Vekî, *Mukaddime*, I, 5-222.

⁸⁷ Vekî' b. Cerrâh, *Kitâbu'z-Zuhd*, (thk. Abdurrahman Abdülcebbâr el-Ferîvâî), Medine 1984.

isteklerinden yüz çevirme, doğruluk üzere olma, bütün işlerinde Allah'ın rızasını ön plana alma gibi konuları içermektedir. Bununla birlikte muhteva itibariyle daha detaylı incelediğimizde, müellifin kitabına zühdün mahiyetiyle ilgili 6 maktû rivayetle (tâbiûna ait sözle) başladığını görmekteyiz. Müellifin böyle bir metot izlemesinden okuyucuyu konuya hazırlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Bu rivayetlerin peşinden zühd hakkında Hz. Peygamber'in (s.a) nasihati başlığı altında 2 merfû (Hz. Peygamber'e (s.a) ait söz) 1 mevkûf (sahabeye ait sözü) 1 maktû (tâbiûna ait sözle) rivayete yer verilmiştir. Buradaki merfû rivayetler müellifin zühde bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Bu iki rivayet şunlardır:

Amr b. Meymûn el-Evdi'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a) bir adama şöyle buyurdu:

“Beş şey gelmeden beş şeyin kıymetini bil. 1-Ölüm gelmeden önce hayatının, 2-Hastalıktan evvel sıhhatinin, 3-Meşgul olmadan önce boş zamanının, 4-İhtiyarlıktan önce gençliğinin, 5-Fakirlikten evvel zenginliğinin.”

İbn Abbâs'dan; Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

“İki nimet vardır ki, insanların çoğu onlar hakkında aldanmıştır:

Sıhhat ve boş zaman.”

Aslında bu iki rivayet yazarın zühdün, sadece dünyadan uzaklaşma ve el etek çekmek olmadığı görüşüne sahip olduğunun ipuçlarını vermektedir. Eserin ilk dönem kaynaklarından olması ve hadis ilmiyle ilgili olarak da önemli bir birikime sahip olması itibariyle zühd hakkındaki bu bakış açısının dikkate alınması, iyi değerlendirilmesi ve üzerinde durmayı fazlasıyla hak etmektedir. Müellif zühdû sanki, bize dünya hayatı ve toplumun içinde yaşayarak elde edileceğini ihsas ettirmekte ve tarif etmektedir. Bu bakış açısıyla ilgili benzer örnekleri eserin diğer başlıklarında da görmek mümkündür. Tabii ki bunlar üzerinde ayrı ayrı durmak makalenin boyutlarını aşacağından eserde yer alan konuları ve bu konularla ilgili yer verilen merfû rivayetlere yer vermekle yetinmek istiyoruz. Ancak eserde yer alan konuları kendi içinde kategorize ettiğimizde şu başlıkların ortaya çıktığını görmekteyiz:

a-Doğrudan Zühdle Alakalı Konular

Dünya ve benzeri (misli) (1 merfû rivayet)

Dünyanın değersizliği (1 merfû rivayet)

Fakirlik. (9 merfû rivayet)

Fakirliğin konumu (3 merfû rivayet)

Mal ve evlâdı kerih görme (2 merfû rivayet)

Keşke dünyaya getirilmiş olmasaydım diyen kimsenin durumu (4 merfû rivayet)

Mal hırsı (3 merfû rivayet)

Mü'min kimseye (dünyalıkların) yetecek miktarı (10 merfû rivayet)

Hız. Peygamber'in (s.a) ailesinin yaşantısı (10 merfû rivayet)

Hız Peygamber'in (s.a) yaşantısı (geçimi) (4 merfû rivayet)

Tevazu ve lüks giyinme (1 merfû rivayet)

Zenginlik. (1 merfû rivayet)

Müminin rahatı (konforu) (1 merfû rivayet)

b-Zühde İlgisi Dolaylı Olduğu Düşünölen Konular

Kişinin kendisini ölü gibi telakki etmesi (1 merfû rivayet)

Ölüme hazırlıklı olma (2 merfû rivayet)

Ölüm ve keyfiyeti (1 merfû rivayet)

Beklentiler ve ölümün gelmesi (1 merfû rivayet)

Ağlama (1 merfû rivayet)

Hüzünlenme ve hüzünlenmenin fazileti (1 merfû rivayet)

Az gülme (2 merfû rivayet)

Gölmekle ilgili diğeri rivayetler (1 merfû rivayet)

Hesaba çekilme (ahirette) (2 merfû rivayet)

Nefsin isteğini red ve az yemeyle ilgili (1 merfû rivayet)

Nefis muhasebesi yapma (5 merfû rivayet)

c-Ahlakî Davranışlarla İlgili Konular

Gözel ahlâk sahibi olmak (3 merfû rivayet)

Edeple ilgili rivayetler (7 merfû rivayet)

Allah için sevmek (5 merfû rivayet)

Bir şeyi Allah için terk eden kişi (1 merfû rivayet)

Alçak gönüllü olmak (1 merfû rivayet)

Başkalarına yardımcı olma ve alçak gönüllölük (5 merfû rivayet)

Bir kimsenin ayıbını gizlemek (3 merfû rivayet)

Yumuşak huylu olmak (4 merfû rivayet)

Sabırlı olmanın üstünlüğü (2 merfû rivayet)

Sebat ehli olma ve Allah'tan korkma (1 merfû rivayet)

Cömertlik ve cimrilik (6 merfû rivayet)

Amellerde iktisat ve orta yolu tutma (5 merfû rivayet)

Merhametli olmak (1 merfû rivayet)

Tefekkür (2 merfû rivayet)

Kibirden uzak olma (4 merfû rivayet)

Gizli yapılan iyiliğin fazileti (2 merfû rivayet)

Riya (1 merfû rivayet)

Haksızlık ve zulüm yapmak (5 merfû rivayet)

Gıybetle ilgili rivayetler (2 merfû rivayet)

Güzel şeyleri dinlemek (2 merfû rivayet)

Tövbe ve dili koruma (1 merfû rivayet)

Haset ve kin besleme (2 merfû rivayet)

İftira etme (4 merfû rivayet)

İki yüzlülük (1 merfû rivayet)

d-Genel Konular

Niyetle ilgili rivayet (1 merfû rivayet)

Bir işte gayret ve çaba gösterme (3 merfû rivayet)

Temiz olma (3 merfû rivayet)

Güzel amel (2 merfû rivayet)

Fıkıh (derin bilgi) sahibi olmanın üstünlüğü (2 merfû rivayet)

Uzak mesafeden mescide gelmek (14 merfû rivayet)

Hutbeyi güzel okumak (6 merfû rivayet)

Duayı gizli yapmak (2 merfû rivayet)

Benî İsrâîl'den nakil konusu (5 merfû rivayet)

Bir işi ertelemeyi kötü görme (1 merfû rivayet)

Bir işi erteleme (5 merfû rivayet)

Bela ile ilgili rivayetler (2 merfû rivayet)

Allah'ın bir kimseyi diğer kimselere sevdirmesi (2 merfû rivayet)

Hayır ehlinin bazısının bazısına üstünlüğü (4 merfû rivayet)⁸⁸

Diğer bazı zühd kitaplarında da görüldüğü üzere Vekî' b. Cerrâh eserinde, âhiretle ilgili rivayetleri pek nakletmeyip daha çok dünya hayatı, müminin dünyaya bakış açısı ve nasıl olması gerektiğiyle ilgili konulara yer vermiştir. Tartışmalı konular bulunsu da bu yönüyle modern dünyada yaşayan müslüman bireyin eserde bulabileceği çok şey bulunmaktadır. Rivayet itibarıyla baktığımızda eserde yer alan toplam 539 rivayetten 192 tanesi merfu

⁸⁸ Vekî b. Cerrâh'ın Kitâbu'z-Zuhd'ünü tahkik ederek neşre hazırlayan Ferivâî, kitaptaki merviyat hakkında bir değerlendirme yapmaktadır. Onun tespitlerine göre, eserde israiliyyat da dahil olmak üzere, mütevatir, sahih, hasen, zayıf ve mevzu olmak üzere 539 rivayet bulunmaktadır. 14- ve 16. Rivayetler israiliyyattandır. 420, 533 534. Rivayetler mütevatirdir. Bunun dışında, merfû hadislerin toplamı 205'tir (bizim tespitimize göre 192 tanedir). Bu rivayetlerin 105'i sahih, 35'i hasen ve 60 tanesi de zayıftır. Kitapta kaydedilen 193 mevkuf rivayetin, 73'ü sahih, 39'u hasen ve 71'i de zayıftır. 59'u sahih, 26'sı hasen ve 47'si zayıf olmak üzere 132 tane de maktu rivayet yer almaktadır. Bunun yanında 14 ve 16. Rivayetler gibi mevzuattan olanlar da bulunmaktadır. Bkz. Abdurrahman Abdilcebbâr el-Ferivâî, Kitâbu'z-Zuhd li'l-İmam Vekî, *Mukaddime*, I, 160-162.

niteliğindedir. Bu da neredeyse eserin üçte birine tekabül etmektedir. Yazarın yaşadığı dönemde yazılan eserleri tedkik ettiğimizde muhtemelen böyle bir geleneğin var olduğunu görmekteyiz. Yani bu durum sadece Vekî' b. Cerrâh'a has bir durum değildir.

Vekî'in eserinde dikkat çeken diğer bir husus da, genelde merfu olarak bilinen rivayetlerin mevkuf tariklarına da yer vermiş olmasıdır. Mesela; 29. rivâyet, "Hz. Ebû Bekir '*Ağlayınız, ağlayamıyorsanız ağlar gibi yapın*' demiştir." şeklindedir. Fakat bu rivâyet Enes b. Malik'den (ra) merfû olarak rivâyet edilmiştir.⁸⁹ Aynı şekilde, Yine, 499. rivâyeti, 499-"Abdullah b. Mesûd şöyle demiştir: '*Yerdekilere merhamet et ki, göktekiler de sana merhamet etsin.*'" şeklindedir. Ancak rivâyet merfû olarak da kaynaklarda geçmektedir.⁹⁰

Ayrıca eserde yer verdiği bazı rivayetlerde Kur'ân ayetleriyle ilgili açıklamalarda bulunması, aklımıza müellifin Kur'ân, Sünnet ve diğer rivayetleri de kuşatan bir usule sahip olduğu ihtimalini de getirebilmektedir. Bir de müellif eserinde vermek istediği mesajları merfû rivayetler yanında mevkûf ve maktû rivayetlerle de desteklemek ihtiyacı hissetmektedir. Bütün bunlarla birlikte eserde çokça mevkûf ve maktû rivayetlere yer verilmesi o zamanki insanların dindarlık anlayışları hakkında da önemli ipuçları vermektedir. Mesela eserin 126. rivayetine bakıldığında zaman sahâbiler arasında meydana gelen bir durum şöyle nakledilmektedir:

Şehr b. Havşeb anlatıyor: (Bir gün) Selman el-Farisî Ebu'd-Derdâ'yı (ziyarete) gelir ve onu evde bulamaz. Evde Ümmü'd-Derdâ'yı bulur. Ona selam verip kardeşim nerede? diye sorar. Ümmü'd-Derdâ "Mescidde" diye cevap verip, "Yumuşak bir minder attım, gel otur" der. Selman ona oturmak istemez. Onun yerine Katvani denilen bir aba alır, onu katlayıp ona yere atar ve üzerine oturur. Derken (bir müddet sonra) Ebu'd-Derdâ bir dirhem karşılığı satın aldığı eti elinde tutarak gelir. (Selman) Ebu'd-Derdâ'nın halinden onun (nafile) oruc tuttuğunu anlar. Evden yemek için getirilen yiyecek (herkese) taksim edilir. Selman (Ebu'd-Derdâ'nın onunla) beraber yemek yemesi için yemin eder ve bunun üzerine oruçlu olan Ebu'd-Derdâ orucunu bozar."

Bundan başka 323. rivayette İbn Abbas'ın şu sözüne yer verilmektedir: "Düzgün bir yol, iyi bir gidişat ve iktisad (itidâl, orta yolu bulmak) nübüvvetin kırbeş cüzünden bir cüzdür."

Günümüz açısından üzerinde durulması gereken hususlardan biri de, insanın madde ile mâna arasındaki dengeyi kurabilmesidir. Bu durum insanın maddî ve mânevî bakımdan mutluluğu, iyi bir kul olabilmesi için önemlidir. Müellif eserinde muhtemelen yaşadığı toplumun durumunu da gözetenek bu hususa dikkat çeken aşağıdaki şu merfu rivayetlere yer vermiştir.

⁸⁹ Abdullah b. Mubarek, *Zühd*, s. 85.

⁹⁰ Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, IV, 227.

234. rivayet: Muhammed b. el-Münkedir'den; Rasûlullah'ın (s.a) şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

“Bu din gayet sağlam bir dindir. Bu yolda yürürken gayet rıfk ile yürü. Allah'a ibadet etmeyi sevimsiz hale getirme. Zira deveye fazla yük yükleyen ne mesafe alabilir, ne de deveye sağlam sırt bırakır.”

235. rivayet: Bureyde el-Eslemî'den; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: *“Sizin üzerinize düşen (ibadetlerde) orta yolu takip etmektir. Zira kim (takatinin üzerinde bir şey yapmak suretiyle) bu dinle yarışmaya kalkarsa, din ona galip gelir.”*

236. rivayet: -Halid b. Ma'dân'ın naklettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Allah rıfk sahibidir, rıfk sahibi olanı sever. Sertlikte vermediği şeyi, yumuşaklıkla verir.”

237. Rivayet: Hasan el-Basrî naklettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Sizden biri amelde gücünün yettiği şeyi yapsın. Zira sizden biri, ecelinin vaktini bilemez.”

Eserde ele alınan ve irdelemeye değer bulduğumuz konulardan biri de fıkhetmenin faziletiyle ilgili rivayetlerdir. Aslında fikh, bugün genel olarak bilinenin aksine dini nasları derinlemesine bilmek, anlamak ve kavramak anlamında ayrı bir öneme haizdir. Çünkü İslâm düşüncesinin son noktada en önemli problemlerinden biri anlama ve yorum problemleri olduğu bilinmektedir. Hatta Allah'ın insana bahşettiği en önemli nimetlerden biri de doğru anlamadır. Bu itibarla tarihte ortaya çıkan ihtilafların ve problemlerin temelinde genellikle anlamadan dolayı ortaya çıktığı bilinmektedir. Müellifin bu durumu erken dönemlerde farkedip üzerinde durması ve konuyla ilgili rivayetleri eserine alması dikkat çekicidir ve üzerinde durmayı gerekli kılmaktadır. Fıkhetmenin faziletiyle ilgili diğer rivayetler:

1. rivayet: Muhammed b. Ka'b el-Kurazî anlatıyor; “Allah bir kulun hayrını dilerse, dünyada zahid, dinde anlayış (fıkıh), ayıplarını görme basireti verir. Bunlar kime verilmişse ona dünya ve ahiret hayrı verilmiştir.”

228. rivayet: Mekhûl'un naklettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Allah'a, fıkıh ilmiyle (meşgul olmak) kadar güzel (birşeyle nafile) ibadet edilmemiştir.”

229. rivayet: Ubeyd b. Umeyr şöyle demiştir: “Allah kimin hayrını isterse onu dinde fakih (derin anlayış sahibi) kılar. Fıkıh elde etme konusunda ona doğru yolu ilham eder.”

230. rivayet: Muhammed b. Ka'b el-Kurazî anlatıyor: Muâviye minberde şöyle dua ederdi:

“Allah’ım! Verdiğin şeyi engelleyecek edecek yoktur. Engellediğin şeyi de verecek yoktur. Senin zenginliğin yanında zengin olanın faydası yok. Allah kimin hayrını isterse onu dinde fakih kılar.” Duânın arkasından da Muâviye bu kelimelerin aynısını bu minberden Rasûlullah (s.a) dan işittim, derdi.

Hakkında bilgi verdiğimiz ve muhtevası üzerinde değerlendirmeler yaptığımız Vekî‘ b. Cerrâh’ın *Kitâbu’z-Zuhd* adlı eseri, İslam düşünce ve kültür tarihinde zühdle ilgili var olan birikimin bilinmesi ve tanınması açısından önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Ayrıca bu eserin hadis edebiyatı içerisinde erken dönem kaynaklar arasında yer alması eserin içeriğini bir kat daha önemli ve değerli kılmaktadır. Bizim burada yaptığımız sadece genel bir değerlendirmedir. Eser üzerinde yapılması gereken yeni çalışmalara ihtiyaç vardır. Eseri tanıtmak ve tercüme etmekle amacımız saklı hazine durumunda olan bu tür eserlerin satır aralarında var olanlar ortaya çıkarmak, muhtevalarda var olupta haberdar olmadığımız hususlar sağlıklı ve doğru bir din anlayışımızın oluşmasına yardımcı olmaktır. Zühde dair diğer benzer çalışmalar araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

Kaynakça.

- A.G. Khoury, “Wakî b. al-Djarrah b. Malîh al-Ruâsî”, *The Encyclopedia of Islam* (new edition), Leiden 2000, vol. XI, fas. 179-180, s. 101.
- Abdurrahman Abdilcebbâr el-Ferîvâî, *Kitâbu’z-Zuhd* li’l-Îmâm Vekî, *Mukaddime*, Mektebetu’l-Dâr, el-Medinetu’l-Münevvere 1404/1984, I, 5-222.
- Ahmet Yıldırım, *Din, Dünyevileşme ve Zühde*, Araştırma Yayınları, Ankara 2005.
- Ali b. Abdillâh b. Cafer el-Medînî, *Kitâbu’l-İlel*, (thk. Mustafa el-Azamî), el-Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut 1980
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü’l-Arifîn*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1410/1990.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *et-Târîhu’l-Kebîr*, (thk. es-Seyyid Haşim en-Nedvî), Dâru’l-Fikr, by., trs.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl *Sahûhu’l-Buhari*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992
- Ebu Abdullah, Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Ahbaru Ebî Hanîfe ve Ashabuh*, Âlemu’l-Kutub, Beyrut, 1405/1985.
- Ebu Nuaym el-İsbahânî, *Ahbaru İsbahân*, (thk. Abdülgafûr Abdülhak), Müessesestu’-Risâle, Beyrut 1987.
- Ebu’l-Hayr el-İşbili, *Fehrese*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1999.
- el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi’r-Rivâye*, (thk. İbrahim Hamdi el-Medenî), el-Mektebetu’l-İlmiyye, Medînetü’l-Münevvere, trs.

- Fuad Sezgin, *Geschichte der Arabischen Schrifftum (GAS.)*, I-V., Leiden 1967-1974.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb, *Tarihu Bağdâd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- İbn Adî, Abdullah b. Adî b. Abdullah b. Muhammed, Ebu Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*, (thk. Yahya Muhtar Gazâvî), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1409/1988.
- İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, (CD), el-İşraf el-İlmî, Amman 1999.
- İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahman b. Ebî Hâtîm Muhammed b. İdris, Ebu Muhammed er-Râzî et-Temîmî, *el-Cerh vet-Ta'dîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1271/1952.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Takrîbü't-Tehzîb*, (thk. Muhammed Avvâme), Dâru'r-Reşîd, Suriye 1406/1986.
- İbn Hacer, *Hedyü's-Sârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (nşr. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz), Rîâsetu İdâreti'l-Buhus, Suudi Arabistan, trs.
- İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1982.
- İbn Hibbân, *Kitabu's-Sikât*, (thk. es-Seyyid Şerefüddin Ahmed), Dâru'l-Fikir, by. 1395/1975.
- İbn Kesîr, İmadüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *el-Bâisü'l-Hasîs fi İhtisâri Ulûmi'l-Hadis*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1408/1987.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sunenu İbn Mâce*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbn Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, (thk. Ahmed Muhammed Nur Yusuf), Merkezu'l-Buhûsi'l-İlmî, Mekke 1399/1979.
- İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Dâru's-Sadr, Beyrut, trs.
- İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *ed-Duaîf vel-Metrûkîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1406.
- İbn Kunfuz, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Hasan, *Kitabu'l-Vefeyât*, (thk. Adil Nüveyhiz), Daru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1983.
- İbnu'n-Nedîm, *Fihrist*, (thk. Rıza el-Mazenderânî), Dâru'l-Mesîr, Beyrut trs.
- İbrahim b. Muhammed, *el-Maksadü'l-Erşed*, (thk. Abdurrahman b. Süleyman), Mektebetü'r-Reşîd, Riyad 1410/1990.
- İsmail Hakkı Ünal, *Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- Kayserânî, Muhammed b. Tahî, *Tezkirâtü'l-Huffaz*, (thk. Zekerîyya Umeyrat), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1998.
- Kelâbâzî, Ebû Nasr, Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, (thk. Abdullah el-Leysî), Dâru'l-Ma'rîfe, Beyrut 1407.
- Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

- Kettânî, Muhammed b. Cafer, *er-Risâletü'l-Mustatrefe*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986.
- Mehmed Emin Özağşar, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999.
- Mizzî, Cemaleddîn Ebû'l-Haccâc Yusuf b. Zekî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (thk. Beşşar Avvad Maruf), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1992.
- Neysabûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh el-Hâkim, *Ma'rifetü Ulûmu'l-Hadîs*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1397/1977.
- Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1398/1978.
- Râmehermuzî, Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1404.
- Sem'ânî, Ebû Saîd Abdülkerim b. Mansûr, *Ensâb*, (nşr. Muhammed Emin Demc), Dairetu'l-Mearifi'l-Osmaniye 1962'den ofset, Beyrut 1401/1981.
- Sem'anî, Abdülkerîm b. Muhammed, *et-Tecbir fî Mu'cemu'l-Kebîr*, (thk. Münire Naci Salim), Riâsetu Divânî'l-Evkâf, Bağdat 1395/1980.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, (thk. Abdüvehhab Abdüllatîf), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1399/1979.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *İlelu't-Tirmizî* (Sünen'in sonunda), Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sunenu't-Tirmizî*, Zuhd, 25, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Nuri Tuğlu, "Mihne Dönemi Tartışmalarının Hadis Rivayetine Yansıması (Buhari Özelinde Bir Değerlendirme)", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2005, C. VIII, S. 23, s. 153-169.
- Vekî' b. Cerrâh, *Kitâbu'z-Zuhd*, (thk. Abdurrahman Abdilcebbâr el-Ferîvâî), Medine 1984.